

פרק ח

ביאור הדברים המעכבים את התשובה

בפרק קמא דע"ז (יא, א) מפרש שם, כי הכתוב שאמר (משלי ב, ט): "פֶּלַע בְּאֵיָהּ לֹא יִשׁוּבוּן, וְלֹא יִשְׁיִגּוּ אַרְחֻזֹת תַּיִים" – נאמר על המינות, שאין בעל חטא זה שב בתשובה (באמת), ואם שב בתשובה (באמת) – הוא מת, כדאיתא התם.

וכן מי שהוא אדוק לגמרי בעברה (דווקא באדוק הרבה, כמש"כ בגמרא שם), שהיא ערווה – לא ישוב, ואם שב – הוא מת. כמו שהגיע לרבי אלעזר בן דורדיא, שהיה מת בתשובה, כמו שיתבאר.

והטעם אשר ידוע לנבונים ולחכמים בחטא הזה המיוחד, דהיינו המינות וחטא עריות, מפני שהמינות – דבק בו לגמרי, ונחשב כאילו היה איש אחר (=השתנה לגמרי ממה שהיה). (והרי הוא) דומה לאדם שסר מן הדרך ונופל לבור עמוק, עד שהוא נבדל לגמרי מבני אדם, עד שאי אפשר (לו) לשוב ולהיות חוזר אל מקומו הראשון¹⁷⁹.

והדבר הזה מבואר ליודעי בינה, איך אלו שניים, דהיינו המינות – שהוא נוטה לעבודה זרה, יוצא לצד אחר מן היושר והאמת. והחטא הזה (המינות, הוא מיוחס) אל הנפש שבו השכל, והערווה – הוא (מיוחס) לגוף, יוצא לצד אחר מן היושר.

והם כנגד שני יצרא: דהיינו יצרא דערווה ויצרא דעבודה זרה. שעל ידי מינות – דבק לגמרי בעבודה זרה, ועל ידי ערווה – דבק לגמרי ביצרא דערווה. ואי אפשר לצאת משם בחייו, אלא אם נסתלק מן עולם הזה. ועוד יתבאר.

ומכל מקום, יש ללמוד מזה, כי החטא שהוא דבק באדם ביותר – התשובה קשה על האדם. כיוון שהחטא דבק בו, קשה שיחזור בתשובה. ולפיכך ראוי לומר (=לפרש, להסביר) כי אלו דברים שמקובל ביד האחרונים שהם "מעכבים את התשובה", וכמו שמנאם הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה (פרק ד), כולם יש בהם הטעם הזה: שהעברה היא דבקה בו לגמרי (ולא מפני שה' מעכב אותו מלשוב).

(ומדוע דווקא בעברות אלו החטא דבק ביותר?) שהעניין הוא דבר זר (=רחוק והפוך מטבעיות האדם הישר) ולכך החטא דבק בו¹⁸⁰. אבל עברה שאין אדוקה באדם – קרוב האדם אל התשובה.

הערות – ילמד ענויים דרכו

179 מבאר עניין זה יותר לקמן: "כי כבר התבאר כי החוטא כאשר הוא שב בתשובה, הוא מצד שהוא שב אל התחלתו, שהיה בלא חטא. וכאשר נעשה לאיש אחר על ידי מינות, שדבק בו לגמרי, אין כאן תשובה אל התחלתו. ואם יש כאן תשובה – אי אפשר, רק על ידי מיתה. אז אפשר לו התשובה – לסלק החטא. כי אז ישוב האדם אל השם יתברך לגמרי, ואז מסלק ממנו החטא."

180 כלומר: כל חטא הוא יציאה מהישרות הטבעית של האדם, "כי ה' עשה את האדם ישר". אבל יש חטאים שהם משנים את עצם טבע האדם, שה' הטביע בו, לטבע אחר. ולכן כשחוטא בהם – הוא

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי	מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי	מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

וזהו הטעם שהמינות אין לו תשובה, שלכך נקרא "מינות", שהוא "מין בפני עצמו", יוצא מן האמת ומתעצם בחטא הזה עד שאין הסרה לחטא הזה. וכן הערווה, כאשר דבק בה לגמרי, מתלבש בחטא הזה עד שהוא אדם אחר, כי מתלבש בחטא הזה.

ואלו כ"ד דברים שמנאם הרמב"ם ז"ל, כולם הם כך: ¹⁸¹

האחד: "המחטיא הרבים" - שאין מספיקים בידו לעשות תשובה. וידוע כי מפני שהחטא הזה, שהוא מחטיא רבים או מונע אותם מלעשות מצווה - חטא הרבים תלוי בו, והוא סר מן הדרך לגמרי¹⁸². שכבר אמרנו, כי לפי מה שהחטא הוא הסרה מן הראוי - החטא דבק בו ביותר, והתשובה קשה.

הערות - ילמד ענוים דרכו

כבר "לא אדם", אלא יצור אחר. משל למה הדבר דומה? למחלות, שיש מהן שפוגעות בתאי הגוף וגורמות נזק, ויש מהן שמשנות את המערך הגנטי עצמו, דהיינו שיוצרות שינוי בתאים עצמם עד שהופכים את תאי הגוף עצמם לאחרים. וזו כוונת המהר"ל: "שהחטא דבק בו ביותר". כמובן, גם בסוג זה יש מדרגות. כ"ד הדברים שמעכבים את התשובה (המובאים ברמב"ם הל' תשובה פרק ד) אינם מונעים תשובה לגמרי, כמו מינות וערווה, אבל הם מעכבים.

המינות - משנה את הגנטיקה של האמונה היהודית, ועל כן אומר המהר"ל שהיא עושה שינוי "בנפש". ובכך היא שונה ממאכלות אסורות, שמטמאים את הנפש, מטמטמים את האדם ויוצרים עורלה להשקפה האמונית, אך הם אינם משנים אותה.

חטא ערווה (שאדוק בה) משנה את הגנטיקה של טהרת הגוף הישראלית. טהרת הגוף מתעוותת והוא מתנהג באופן שונה מהישרות הטבעית שיצר בו האלוה. לפי זה, הרבה מהעיוותים בענייני יצר עריות שהיו אצל עמי כנען ובתקופת המלכים ושחזרו בדור האחרון - אפשר שנובעים מהפקרות בענייני עריות שמעוותת את טבעיות האדם.

181 אם כי הרמב"ם חילק אותם לקבוצות ונתן טעם מפני מה הם מעכבים את התשובה: "ארבעה מהן עוון גדול והעושה אחד מהן אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו... ומהן חמישה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהן... ומהם חמישה דברים העושה אותן אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה לפי שהם עוונות שבין אדם לחברו ואינו יודע חברו שחטא לו כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחול לו... ומהן חמישה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא... ומהן חמישה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרוש מהן, לפיכך צריך אדם להיזהר מהן שמא ידבק בהן והן כולן דעות רעות עד מאד..."

ולפי המהר"ל החלוקה אחרת:

חמשת הדברים הראשונים הם שינוי הישרות הטבעית של האדם ביחסים עם החברה.

6-10 חמשתם הם שינוי הישרות הטבעית של האדם ביחס להכרת האמת.

11-13 שלושתם הם שינוי הישרות הטבעית של האדם בהכרת החטא כשלילי.

14-19 ששתם הם שינוי הישרות הטבעית של האדם ביחס לחלש.

20-24 חמשתם הם שינוי הישרות הטבעית של האדם בהכרת מידות רעות כשליליות.

182 אדם שמזיק לסביבתו, בדרך כלל זה מפני שרוצה להרוויח רווח אישי, כגון הרוצח או הגזול. אבל מי שעניינו לגרום לירידה וקלקול של סביבתו ללא רווח אישי - זה יוצא מטבע האדם לגמרי. משל: רופא שמזיק למטופליו כדי להרוויח יותר כסף אינו יוצא מהסדר, כי גם הנאת עצמו בריבוי כסף היא טבעית לאדם ואף לרופא, שתמיד יחד עם הרצון לרפא יש לו רצון להרוויח ולהתפרנס. אבל רופא שזיוק למטופליו לשם נזק - זה יציאה מהישרות כאדם וכרופא והרי הוא אדם אחר. וזו ההתנצלות

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי	מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי	מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

השני: "המטה את חברו מדרך הישר לדרך רעה" - דבר זה דומה אל הראשון, אל המחטיא את הרבים. שכאן אפילו אינו רבים, רק יחיד, כיוון שהיה היחיד הזה בדרך הישר (בניגוד לראשון שאפילו שהציבור לא היה בדרך ישר, רק שהוא זה שהחטיא אותם - חטא הרבים תלוי בו, ביחיד - רק כשהיה לפני כן בדרך ישר) והוא מסיר אותו לדרך רעה, דבר זה הוא דבר זר, והוא הסרה אל החטא לגמרי. ולפיכך מעכב דבר זה התשובה, כאשר (=כמו ש) החטא דבק בו.

השלישי: "הרואה את בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה" - דבר זה אין הדעת טובל והוא זר, שיראה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה, וחטא כמו זה הוא הסרה לגמרי¹⁸³. ולכך החטא הזה אדוק בבעל החטא ביותר, ומתעצם החטא בו, ומעכב התשובה.

הרביעי: "האומר אחטא ואשוב, או אחטא ויום הכיפורים מכפר" - ודבר זה אמרו במסכת יומא (פה, ב): "האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב - אין מספיקין בידו לעשות תשובה" וכן האומר אחטא ויום הכיפורים מכפר - אין יום הכיפורים מכפר. ודבר זה, כי אין תהיה התשובה לחטא הזה? כי התשובה עצמה גורם שיחטא! וכן יום הכיפורים - שהוא יום כפרה וסליחה (הוא) גורם החטא! ודבר זה אין ראוי כלל, כי התשובה מכפרת על האדם כאשר התשובה עצמה בלא חטא. וכן יום הכיפורים, כאשר יום זה אליו (=בשביל האדם הוא) יום כפרה וסליחת עוון, לא כאשר התשובה היא עצם החטא. כלל הדבר: (הטבע והיושר הם) כאשר יש בו (=באדם) החטא ויום הכיפורים הוא סילוק חטא, לא שיהיה יום הכיפורים הבאת חטא!

החמישי: "הפורש מן הציבור" - כבר ביארנו שהחטא אשר יוצא מן הראוי והוא זר - אין לו תשובה. וזה הפורש מדרכי הציבור, אין לך שיוצא מן הראוי כאשר (=כמו מי ש) פורש מדרכי ציבור¹⁸⁴. וחטא זה אדוק בו ביותר, ולפיכך מעכב זה התשובה.

הערות - ילמד ענוים דרכו

של ריה"ל בכוזרי ד, ג, לירבעם, שאף שנאמר עליו ש"חטא והחטיא את ישראל" ו"חטא הרבים תלוי בו" - לא עשה זאת אלא מפני ש"הכרח מדיני הביאם לעבור עליהם". ולפי זה אין זה "מחטיא הרבים" שעליו נאמר שמעכב את התשובה.]

183 אף על פי שיש מצוות תוכחה בכל אדם, אין זה טבעי באדם. ועל כן מי שחוטא ולא מוכיח, אף על פי שיוצא מהישרות - אינו מעוות את הישרות. אבל הרואה את בנו חוטא - זה טבוע בטבע אנוש שרואה מעשי ידיו טובעים בים החטא שהוא מתעורר להצילו. ולפי פירוש המהר"ל, ברור שזה קלקול ויציאה מהסדר רק אם האב אכן מבין שמעשי בנו הם חטאים. אך אם הוא עם הארץ ואינו יודע - אין במניעת התוכחה מהבן יציאה מהסדר. נמצא שיהודי דתי שרואה את בנו מחלל שבת ואין הוא קם להוכיחו - הוא מעוות את הישרות הפנימית שלו ביחסי אב ובנו. אבל יהודי שבעצמו אינו שומר שבת כהלכתה ורואה בנו מחלל ואינו מוחה - אינו פוגם בישרות זו. שהרי ברגע שיראה דבר שבעיניו הוא רע, הוא יקום ויוכיח.

184 משפט חריף של המהר"ל - האדם בטבעו יצור חברתי, והניתוק מחיי חברה מעוות את ישרות הטבעית! זאת לעומת הרמב"ם שמפרש שהטעם שזה מעכב את התשובה הוא שהציבור סופו לשוב והוא לא יהיה עמהם.

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי
מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

השישי: "החולק על החכמים" - דבר זה מבואר, שיוצא מן הדרך הראוי לחלוק על החכמים, שהם השכל, והוא דבר זר¹⁸⁵. וכל דבר זר מתעצם בו ביותר גם כן, ודבר זה מעכב התשובה.

השביעי: "המלעיג על המצוות" - מצד שהוא מלעיג על דברי אלוהים חיים, חטא כמו זה יציאה מן הראוי, והוא דבר זר, והחטא דבק בו ומעכב התשובה.

השמיני: "המבזה את רבותיו" - מפני שהוא מבזה אותו שהביאו אל המעלה, דבר זה יציאה והסרה לגמרי מן הדרך, ובשביל כך החטא אדוק בו ומעכב התשובה.

התשיעי: "השונא את התוכחה" - דבר זה מבואר, כי אם לא היה כל כך החטא אדוק בו - לא היה שונא מי שמוכיח אותו על החטא¹⁸⁶, רק לגמרי החטא אדוק בו ולפיכך יש עיכוב אל התשובה.

העשירי: "המקלל את הרבים" - כל דבר שהוא לרבים - החטא נחשב יציאה והסרה לגמרי, והוא דבר זר, כי הרבים הם הכל¹⁸⁷, והוא מתנגד להם. לכך החטא דבק בו ומעכב התשובה.

האחת עשרה: "החולק עם הגנב" - החטא כמו זה, שאינו עושה דבר, רק שחולק עם הגנב, אין ספק שהוא מוסר עצמו לגמרי אל החטא והחטא אדוק בו ביותר מתעצם בו. אבל הגנב עצמו, מפני שיש לו יראה ובושת מן החטא, לכך יש לו כפרה. אבל החולק עם הגנב אין לו יראה ואין לו בושת, לכך מתעצם בו החטא ומעכב את התשובה¹⁸⁸. כמו דבר שהוא זר לגמרי, שהוא מתעצם בחטא, ודבק בו - כך זה מתעצם בחטא.

השתים עשרה: "המוצא אבדה ואינו מכריז עליה" - בשביל שבא בהיתר לידו, הוא מוסר עצמו אל החטא גם כן (=אין הוא רגיש לקלקול שבדבר, וממילא הוא מאבד את הרגישות לאיסור גנבה), ובשביל כך אדוק בו החטא ביותר ומתעצם בו. כי כאשר האדם ירא מן החטא - אין החטא דבק ומתעצם בו (אפילו כשהוא עובר עליו!). וזה אומרם (ברכות יב, ב): "כל העושה חטא ומתבייש ממנו - מוחלין לו", כמו שביארנו (בפרק ה). כי מפני שהוא מתבייש מן החטא - אין מוסר עצמו אל החטא, ואין החטא דבק בו. ולפיכך ראוי אל

הערות - ילמד ענוים דרכו

185 נראה לי שזהו דבר זר רק כשהוא מודע לחכמתם ולמרות זאת חולק עליהם. משל לאדם שיודע שהרופא בקי ומומחה ואף על פי כן חולק על עצתו.

186 עיין כוזרי ה, כ ביסוד האמוני החמישי: "נפשותיהם של השומעים תוכחת מוכיח, מתרשמות מזו, אם היא נאמרת בדברים המתקבלים על הדעת..."

187 היינו שכל קיומו הרוחני, התרבותי והפיזי - תלוי בכלל. והרי הוא כמי שמבזה את רבותיו ואת המצוות - שאינו מכיר באמת מהיכן יונק את חיותו. לכל צמח ובעל חיים יש אינסטינקט טבעי להכיר מקור קיומו והוא יתב את עצמו אליו וודאי שלעולם לא יפגע בו: "ידע שור קונוהו וחמור אבוס בעליו".

188 לגנב יש רגישות שהגנבה היא עברה. אבל החולק עמו אינו חש בחומרת המעשה והוא מאבד את הרגישות לחטא, עד שאינו מכיר בקלקול שבמעשה יותר מהגנב.

המחילה. והמוצא אבדה ואינו מכריז עליה - אין לו בושח מן החטא. וכמו זה, מוסר עצמו אל החטא, ומתעצם בחטא, ומעכבת התשובה.

השליש עשרה: "האוכל שוד עניים ויתומים ואלמנות" - פירש הראב"ד ז"ל דגרסינן "שוד עניים" כדריש ריש לקיש: שלוקח קרקע שלהם בחובו ובחוזקה, עד שמחליטים קרקעותיהם בפחות, ואומר: "שלי אני נוטל" - עד כאן (לשון הראב"ד). ואפילו אם גרסינן "שוד עניים" גם כן פירושו - שור שלהם לחרישה. החטא הזה בוודאי אדוק בחוטא, מטעם שאומר: כי מה עשיתי? בחובי לקחתי! והוא גם כן דבר זר לגמרי (מוסיף כאן עוד טעם, שמתאים לקבוצה הבאה: חוסר רגישות כלפי האדם החלש), כי אלו עניים ואומללים הם בעצמם, והוא מוסיף עליהם עניות על עניות שלהם, ומעכב התשובה.

הארבע עשרה: "המקבל שוחד להטות דין" - בוודאי אין לך חטא שהוא הסרה לגמרי והוא אדוק בחטא - כמו זה: שיהיה דיין לשפוט אמת, ולוקח שוחד? ! שבשביל ממון - מטה את הדין!¹⁸⁹ ולפיכך חטא כמו זה אדוק בנפש האדם ומעכב התשובה.

החמש עשרה: "האוכל סעודה שאינה מספקת לבעליה" - ודבר זה גם כן אין הדעת מקבל, שהבעלים - אין להם לאכול בעצמם, והוא אוכל עמו.

השש עשרה: "משתמש בעבטו של עני" - זה גם כן דבר זר, יוצא מן הדעת מאוד: שזה עני בעצמו, ובשביל עניות שלו ממשכן את שלו. והוא (שיש לו) - משתמש בו. וכבר אמרנו כי כל דבר שהוא זר, והוא יוצא מן הדעת, חטא זה אדוק בו, ואין לו כפרה.

השבע עשרה: "המסתכל בעריות" - דבר זה בוודאי אדוק ביותר בעברה, כי עושה עברה בנפש - שהוא מסתכל בעברה. והחוטא בזנות עצמו (=במעשה) - החטא הוא בגופו, אשר מוכן לחטא. אבל זה חוטא בנפש - להסתכל בערווה¹⁹⁰, ומעכב את התשובה.

הערות - ילמד עניים דרכו

189 הדיין הוא בעל כוח אדיר בחברה. טבע האדם שכשהוא חזק מול חלש - אינו פוגע בו. והנה זה לוקח את גבורתו כדי לעשוך את החלש.

190 אלמלא פירוש המהר"ל הייתי מפרש שגם זה קשור לקבוצה שבה הוא נמצא: הוא אינו רגיש לחולשה של הזולת ומשתמש בו ברגע חולשתו. כי אין הכוונה כאן שמסתכל בנשים פרוצות, אלא בנשים צנועות, שהוא מוצא חולשה באפשרותן להצטנע ולהסתיר עצמן באותו רגע, באונס, והוא מנצל זאת ומסתכל בהן. ובכלל זה גם המלווה בריבית שמנצל את חולשת הזולת כדי להרוויח כסף. וכן המתכבד בקלון חברו הוא מטעם שמנצל את נפילת השני כדי להעלות עצמו ומאבד את הרגישות לחלש. וכן החושד בכשרים, שבדרך כלל אדם כשר שנראה כחוטא - כדי להפך בזכותו כפי שהוא חייב מהדין (עיין פירוש הרמב"ם לאבות א,ו), הוא צריך למצוא נקודת חולשה (שלא עשה ככוונה - עיין שבת קיט,א), והוא אינו רגיש להכיר בחולשה, ועל כן דן אותו לחובה וחוסר בו.

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי	מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי	מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

השמונה עשרה: "המתכבד בקלון חברו" - מפני שהוא מתכבד בעצמו בדבר שהוא חטא, הרי החטא דבק בו ומעכב התשובה.

התשע עשרה: "החושד בכשרים" - מפני שהיה ראוי אליו לדון את חברו לכף זכות, ולא לחשוד אותו, והוא לא עשה. גם השם יתברך אינו מזכה אותו מן החטא, ולכך מעכב התשובה.

העשרים: בעל רכילות; העשרים ואחד: בעל לשון הרע - כי אלו שניים, האדם עושה תמיד, שלכך נקרא בעל רכילות ובעל לשון הרע, שהיה בעל דבר זה רגיל בהם ביותר. ולפיכך החטא הזה אדוק בו, מתעצם בו ומעכב התשובה.

העשרים ושתיים: ... (חסר, ונראה לי שצ"ל: "בעל חמה" - כי הכעס בנפשו תמיד, לא תוסר ממנו, ולפיכך החטא אדוק בו ביותר.

העשרים ושלוש: - עד כאן ההוספה.) "בעל מחשבות רעות" - כאשר המחשבה הרעה בנפשו תמיד, לא תוסר ממנו. ולפיכך החטא אדוק בו ביותר.

העשרים וארבע: "המתחבר לרשע" - כאשר יש לו חיבור ודבקות לרע, שנקרא "חבר לאדם רע" - ולא יוסר ממנו, גם החטא הזה לא יוסר ממנו.

וכאשר יש בהם אלו חטאים שאין ראוי להם התשובה - אף חטאים אחרים יש להם עיכוב מן התשובה. ואין להאריך יותר.

שאלות מנחות:

- ✦ נאמר: "אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל" - מיהו האדם הישר על פי כ"ד דברים אלו?
- ✦ האם יש תיקון לחטאים אלו? איזו תשובה נדרשת כדי לחזור מהם? (עיין בדברי מהר"ל שבסוף פרק א)